

SZEMLE
KÖNYVEK

**PAPERS PRESENTED TO ISTVÁN ORMOS ON HIS
SEVENTIETH BIRTHDAY**

Edited by Kinga Dévényi–Péter T. Nagy. (The Arabist: Budapest Studies in Arabic, 41.) Eötvös Loránd University Chair for Arabic Studies & Csoma de Kőrös Society. Section of Islamic Studies, Budapest, 2020, 261 oldal

Ormos István professzor számos területen kifejtett elmélyült és nagy hatású tudományos tevékenységének elismeréseként kollégái, barátai és egykori tanítványai úgy kívánták megünnepelni 70. születésnapját, hogy tanulmányokat készítettek tiszteletére, amelyeket az itt ismertetésre kerülő kötet tartalmaz.

Ormos István 1950. június 15-én született Szegeden. Miután szülei és nagypapa is orvos volt, nem meglepő, hogy középiskolai tanulmányai befejeztével 1968-ban orvostanhallgató lett szülővárosában. Öt év szorgalmas és sikeres tanulmány után a sémi nyelvek iránt érzett fiatalkori vonzalma arra készítette, hogy elhagyja az orvosi egyetemet. Elhatározta, hogy a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Karán folytatja tanulmányait, ahonnan 1974-ben átjelentkezett az ELTE Bölcsészettudományi Karára, ahol akkoriban az egyetlen arab és sémi filológiai tanszék működött az országban. Itt fő szakja, az arab mellett számos sémi nyelvet tanult meg a tőle megszokott alaposággal.

1977-ben egy évet Bagdadban, a Mustansiriyya Egyetemen töltött ösztöndíjas diákként, arab tanulmányainak elmélyítése céljából, majd a következő évben szerezte meg diplomáját. A következő két év Kairóban találta, ahol egyebek között etióp nyelveket, ge'ezt és amharát tanult.

1980-ban kezdte egyetemi oktatói pályafutását, amelyet napjainkig folytatott a Sémi Filológiai és Arab Tanszéken, diákok nemzedékeit tanítva a tantárgyak széles körében: klasszikus arab szövegolvasás, sémi nyelvek, mint héber és szír, sémi nyelvtudomány, valamint a magyar őstörténet arab forrásai. 2012-ben egyetemi tanári kinevezést kapott, 2010 és 2015 között a tanszék vezetője volt.

Az orvostudományi karon végzett korábbi tanulmányai révén a középkori arab orvostudomány története a végzést követő években érthető módon tudományos érdeklődésének egyik központi témája lett. Ezirányú munkásságának egyik korai eredménye doktori értekezése volt az 1980-as évek elején, amely Avicenna hangtanáról szólt. Ebben különös figyelmet fordított a szerző hangképzési elméletének vizsgálatára, továbbá a gége és a nyelv szerkezetére vonatkozó nézeteire. Az orvostudomány története a későbbiekben is kutatási területe maradt, ennek eredményét nemcsak az Avicennáról és egyéb orvosi témákról írt

számos cikke, hanem az arab orvostudománnyal foglalkozó könyvek általa írt recenzióinak sokasága is tanúsítja.

A sémi nyelvekre irányuló érdeklődése arra ösztönözte, hogy folytassa és elmélyítse etióp nyelvi tanulmányait, ezért 1984-ben Addisz-Abeabába utazott hosszabb kutatóútra. Ennek eredményét számos publikációja őrzi, többek között Csodatévő Takla Hájmánót életrajzának kivonatos magyar fordítása, illetve a róla írt cikkei is, amelyekben bemutatta, hogyan szolgál a szent életrajza a népi vallásgyakorlat forrásául Etiópiában.

Ormos István az 1980-as évek közepén részmunkaidőben elvállalta az arab és a héber gyűjtemény gondozását az MTA Könyvtára Keleti Gyűjteményében, amely posztot csak 20 évvel később, 2003 végén hagyta el. Könyvtári munkája lehetőséget biztosított számára, hogy számos konferenciát szervezzen és több kötetet is kiadjon, illetve cikkeket írjon a Keleti Gyűjtemény anyagai alapján.

Az 1980-as évek második felétől kezdődően Ormos István alapos kutatásokat végzett a magyar őstörténet arab forrásai terén. Ennek eredményeként nemcsak az elsődleges forrásokra vonatkozóan szerzett elmélyült ismereteket, hanem a témakör másodlagos irodalmát is tökéletesen megismerte. Ez mutatkozik meg abban a recenziós cikksorozatban – vagy jobban mondva esszégyűjteményben –, amelyben az arab földrajzi és történeti források átfogó elemzését igyekezett megadni.

Az 1990-es évek közepén figyelt fel arra a magyar származású építészre, Herz Miksára, aki a 19. század végi Egyiptomban jelentős és elismert személyiséggé vált. Először a nagy magyar iszlámkutatónak, Goldziher Ignácnak a Keleti Gyűjteményben őrzött levelezését tanulmányozva fedezte fel Herz Miksa Goldziherhez írt leveleit, amelyek felkeltették érdeklődését e Magyarországon méltatlanul elfeledett hazánkfiá iránt. Ezt követően az itthon, Bécsben, Kairóban és máshol végzett kimerítő kutatásai révén átfogó ismeretekre tett szert Herz Miksa (vagy ahogy Egyiptomban nevezték, Herz Pasa) életét és pályafutását illetően, különös tekintettel egyiptomi tevékenységére, ahol mint építész, műemlék-helyreállító, múzeumigazgató és építészettörténész működött.

Kutatásai első jelentős eredménye habilitációs disszertációja volt 2003-ban, ezt követte hat évvel később a Kairói Francia Intézet által kiadott, bámulatra méltó kétkötetes monográfiája, amelyben művészettörténészhez illő alapos-sággal, részletesen bemutatta Herz Pasa életét és kairói munkásságának eredményeit. Ormos István e könyv megjelenése után is folytatta kutatásait ezen a területen, elsősorban Herz Miksa pályafutásának egy sajátos eseménye kapcsán, amely az 1893-as chicagói világkiállítás (The World's Columbian Exposition) úgynevezett kairói utcájának a megtervezése és kivitelezése volt. Számos gondolatébresztő cikke után készítette el monográfiáját ebből a témakörből, amely hamarosan meg fog jelenni ugyanannál a kairói kiadónál.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni Ormos István sokrétű tudományos tevékenységének egy másik területét: megírta az Arab Tanszék két korábbi vezetőjének az életrajzát. Cikksorozata után egyikőjükéről, Kmoskó Mihályról könyvet is kiadott, amelyben nemcsak érzékletesen megrajzolta Kmoskó magánéletét és közösségi tevékenységét, de ezzel összefüggésben képet nyújt az I. világháborút követő magyar társadalomról is. Ebben a briliáns könyvben, amely bőséges jegyzetanyaggal és illusztrációkkal van ellátva, a szerző egy igazi csemegét is feltál az olvasónak a függelékben: Kmoskó Mihály jelentését (a mai Libanont is magába foglaló) Nagy Szíriában tett 1916-os hivatalos utazásáról.

Ormos István ugyan 2020 júniusában befejezte az egyetemi tanítást, de továbbra is nagy érdeklődéssel várjuk tudományos kutatásai újabb és újabb eredményeit.

A köszöntő kötetben található 15 cikk nem szakterületenként, hanem a szerzők nevének abécérendjében követi egymást, így én is ebben a sorrendben ismertetem röviden őket.

Doris Behrens-Abouseif professzor „Orientalism and the Artisanal Revival in 19th- and 20th-Century Egypt” címen írt tanulmánya a hagyományos művészi kézmű- és díszítőipar újjáélesztésének jelenségével foglalkozik, amelynek során elsősorban európai igényeknek megfelelően igyekeztek reprodukálni főleg a mamlúk kori (13–16. század) fémművességet és építészetet. Ez a törekvés élvezte az egyiptomi hivatalos intézmények támogatását, és érdekes módon az orientalizmusnak nevezett és ma negatívan kezelt európai művészeti irányzat, amely ezeket a középkori elemeket és tárgyakat bevonta ábrázolásába, ma hatalmas vonzerővel rendelkezik az iszlám világban, és Egyiptomban is mindenütt feltűnnek darabjai, a médiában éppúgy, mint az idegenforgalmi intézményekben.

Csorba Zsuzsanna „Remedies for the Head of the Mamluk Chancery: Dating an Arabic Medical Treatise” című cikke egy kevésbé ismert középkori arab orvosi kézirrattal foglalkozik, amelyet szerzője egészségügyi útmutatóként készített az utazók számára a 15. században. A cikk részletesen bemutatja a szerzőt, a pártfogóját, akinek a számára írta művét és három ismert kéziratot.

Hajnal István „The Evolution of the Traditions on the Fāṭimid Genealogy as Reflected in Two Different Versions of *at-Tarātib as-sab‘a*” című tanulmánya az Ismā‘īlī hagyományt rögzíti, leírva a rejtett Ismā‘īlī imámok feltételezett történetét, akik a későbbi fátimida imám-kalifák ősei voltak. A mű kapcsán a szerző részletesen elemzi az Ismā‘īlī mozgalom korai történetét, annak történeti hátterét, az Alitól való leszármaztatás kérdéseit és az egész Ismā‘īlī hagyományt, amely a Fátimidák származásával foglalkozik. Igyekszik eligazítást nyújtani az egymásnak ellentmondó hagyományok és a velük foglalkozó másodlagos irodalom kérdéseiben.

Horváth Máté is mamlúk témát választott: „Competence, Corruption, and Patronage in Mamluk Egypt: The Career of Zayn ad-Dīn Yahyā”. Cikkében a cserkesz mamlúk korszak (1382–1517) gazdag építészeti hagyományaival foglalkozik, kiemelve az 1469-ben elhunyt Zayn ad-Dīn Yahyā tevékenységét, aki a mamlúk állam befolyásos hivatalnokaként három vallási célú épület és mauzóleum építkezését is felügyelte. Ennek kapcsán Horváth Máté részletesen ismerteti hivatali pályafutását, a szultán kegyenceként eltöltött évtizedeit, majd bukását és annak okait, kiemelve, hogy azt senki sem vitatta, milyen kitűnően vezette a rábizott építkezéseket. A cikk célja bemutatni – mint a cím is jelzi –, hogy a nagyarányú korrupció és a pénzek hűtlen kezelése ellenére csodálatos építkezés folyt a mamlúk kori Egyiptomban.

Kovács Gergő Máté is olyan témáról írt, amely közel áll Ormos István egyik kedvenc kutatási területéhez, a magyar építészek keleti tevékenységéhez. Cikkének címe: „A Hungarian Architect in Early Republican Turkey: Ferenc Hillinger (1895–1973)”. Hillinger 1938-ban érkezett Törökországba, ahol tervezőmérnökként és tanárként működött. A cikk felvázolja ennek a kitűnő, de elfeledett magyar építész mérnöknek az életét és pályafutását, aki aktív szerepet játszott a török építészek egész nemzedékének kinevelésében, és jelentősen hozzájárult az ország építészetéhez.

Mestyán Ádám „Pious Endowments: Land and Women in Late Ottoman Egypt: Reading the Grand Muftī’s Opinions from 1848–1849” című cikkében a 19. századi egyiptomi jogi véleményadás (*fatwā*) mikroanalízisét mutatja be a nyomtatásban elérhető szűkös forrásokra támaszkodva. Ezek a vélemények olyan kegyes adományokra (*waqf*) vonatkoznak, amelyekben földbirtokok igazgatásáról van szó. A szerzőt két kérdéskör érdekli a cikkben: milyen mértékű és jellegű volt a termőföldek adományozása a 19. század első felében Egyiptomban, és mi volt a nők helyzete a vallási adományok viszonylatában.

Nagy Péter Tamás „From Rabat to Marseille: Šālla and the 1922 *Exposition Coloniale* in France” című tanulmánya ismerteti a Rabat mellett fekvő romváros és 13–14. századi uralkodói temetkezési hely, Šālla (ismert franciás alakjában Chellah) történetét, az ezzel a kérdéssel foglalkozó kutatásokat és a francia gyarmati uralom idején végzett feltárási és műemlékvédelmi tevékenységet. Cikke második felében az 1922-es, Marseille-ben rendezett gyarmati kiállítás marokkói pavilonjának a bemutatásával foglalkozik, ahol nagy szerepet kapott Chellah reprodukciója.

Nilay Özlü cikke is a világkiállításokhoz kapcsolódik: „The Ottomans at World’s Fairs: Displaying Imperial Patrimony”. Ezek a 19. századi nemzetközi eseményeken, írja a szerző, az Oszmán Birodalomnak lehetősége nyílt, hogy eszményi képet fessen magáról mint elsőrangú világbirodalomról, és olyan kulturális és művészi örökséget tárjon a világ elé, amely ezt alátámasztja, és elnyeri a nemzetközi közvélemény tetszését. A szerző három világkiállítást ismertet

ebből a szempontból: az 1863. évi isztambuli nemzeti kiállítást, az 1867-es párizsi világkiállítást és az 1873-as bécsi világkiállítást.

Nasser Rabbat építészettörténeti cikkel kapcsolódott Ormos István tevékenységéhez: „The Palaces of Cairo’s Belle Époque”. A kairói várostervezés és palotaépítés fénykora a 19. század végére és a 20. század első felére esett, melynek során, lazán csatlakozva a régi Kairóhoz, egész új városrészek épültek, amelyek elsősorban a török-cserkesz arisztokrácia és a közel-keleti és európai iparmágnások tulajdonában voltak. Ezek az épületek az építészeti stílusok széles skáláját képviselték: neomór, neoklasszikus, neobarokk paloták épültek a 19. század végén, míg a 20. század elején a szecesszió (*art nouveau*), az *art déco* és a neomamlúk stílus volt az uralkodó. A szerző egyaránt bemutatja a leghíresebb még fennmaradt épületeket és az egész építészet társadalmi hátterét.

Lutz Richter-Bernburg professzor cikke – „Ibrāhīm ibn Ya‘qūb at-Ṭarṭūsī in Pavia: The ‘Regisole’ (A Re-Reading)” – az arab földrajzi irodalomba kalauzol el bennünket. Nevezetesen az Ibn ‘Abd al-Mun‘im al-Ḥimyarī által 1461-ben összeállított földrajzi enciklopédia itáliai helyekre vonatkozó tételei közül a Paviával kapcsolatos részlettel foglalkozik, azon belül is a híres Regisole szobor leírásával. Miután al-Ḥimyarī régebbi forrásokat dolgozott fel, a szerző a feltételezett eredeti művet, Ibrāhīm at-Ṭarṭūsī 10. században készült paviai leírását elemzi, amely nemcsak megemlíti, hogy a híres antik bronz lovas szobor a szerző korában ott állt Paviában, hanem közli a korabeli – ellentmondásokkal és anakronizmusokkal teli – paviai hagyományt is a szobor eredetéről. Richter-Bernburg a homályos utalásokat kritikailag analizálja, eközben ismertette a tárgyra vonatkozó hatalmas irodalmat, amelyben a saját korábbi, e kérdéssel foglalkozó cikke is szerepel.

Sárközy Miklós Vámbéry Ármin brit kapcsolataival foglalkozik „Arminius Vámbéry and British Conservatives: Some Further Notes on their Correspondence” című cikkében. Három levelet ismertet a Vámbéry-levelezés egy ritka, fennmaradt gyűjteményéből, amelyet az amerikai Maryland Egyetemen őriznek. Ezek alapján megállapítható, hogy a levelezés nagyobb történeti jelentőséggel bír, mint azt eddig gondolták, és ez még inkább kiviláglik majd a további darabok jövőbeni ismertetése során.

Avihai Shvitiel tanulmányának a címe „Biblical Personal Names and the Arabic Language”. A cikk tíz bibliai személynév etimológiáját kívánja megmagyarázni a szógyökök arabban ismert jelentései alapján, miután ezek a héberben már elhomályosultak. Ezzel azt a nyelvészeti irányzatot követi, amely egyes nevek etimológiáját a rokon nyelvek szókincse alapján próbálja megfejteni.

Szombathy Zoltán „What is a Nominal Muslim? An Arab Traveller’s Encounters with Muslim Communities in 17th-Century Ethiopia” című cikke egy 17. századi arab utazó, a jemeni al-Ḥaymī leírása alapján próbálja meg definiálni, mit érthetünk a „névleges muszlim” fogalma alatt. Megállapítja, hogy ez nem

az ismertetteti etiópai kusita muszlim közösség vallásosságának a fokát jelzi, hanem elsősorban az iszlám vallási ismeretek hiányos jellegét, amely néhány alapfogalomra korlátozódik.

Mercedes Volait „Revival, Replica, and Reuse: Fashioning ‘Arabesque’ Furniture in Khedival Cairo” című tanulmánya a mamlúk stílus, az úgynevezett „arab stílus” újjáéledésével foglalkozik, amely a 19–20. század fordulójának jellegzetessége volt Kairóban, s amelyet az Ormos István által részletesen bemutatott Herz Miksa is felhasznált egyiptomi építészeti működése során. A cikk az e stílus körébe tartozó eredeti bútorok, illetve másolatok felhasználását ismerteti.

Végül Zsom Dóra „Diverse Personalities of the Ecstatic Sufi an-Nūrī According to the Earliest Sources” című cikke a korai (10–11. századi) enciklopédikus szúfi források ismertetése alapján azt elemzi, hogy milyen különböző képeket kaphatunk ugyanarról a neves korai szúfi mesterről, an-Nūrīről (megh. 907–908).

Iványi Tamás